

MAGYAR-ROMÁN SZEMLE.

SZERKESZTI: MOLDOVÁN GERGELY.

AZ OLÁH NYELV EREDETE*)

(Vége.)

V.

A midőn azt állítjuk, hogy a román nyelvek a latinnak folytatásai, a latinon igen természetesen a népies latint értjük. Igen ám, de mi az a sermo proletarius, quotidianus, usualis, vulgaris, plebeius, rusticus, militaris, inconditus s miben különbözik a sermo eruditus-, perpolitus- s urbanus tól? Egy német író (Seelmann: Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie, I. 48—49.) azt állította, hogy alig két-három romanista van az egész tudós Germaniában, a ki e kérdésre világosan képes megfelelni. Az bizonyos, hogy egy román nyelv nem létezhetett, hanem igenis végtelen sora a dialektusoknak. Az irodalmi latinnak csak teljesebb hangtana és megállapodottabb grammatikai formái valának, de nem volt nyelv a nyelv mellett.

A mikor Cicero így nyilatkozik barátja előtt: „Ain tandem? insanire tibi videris, quod imitare verborum meorum, ut scribis, fulmina? Tum insanires, si consequi non pesses: quum vero etiam vineas, me prius irrideas, quam te, oportet. Quare nihil tibi opus est illud a Trabea; sed potius *ἀστέριον* meum. Veruntamen quid tibi ego videor in epistolis? nonne plebeio sermone agere tecum? Nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistola aut iudicio aut concioni? Quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare uno modo. Privatas causas et eas tenues, agimus subtilius: capitibus aut famae scilicet ornatius: epistolae vero quotidianis verbis texere so-

lemus“ (Ad Familiares, IX. 21.), azaz azt akarja mondani, hogy stílusát és frázisait egészen másképp válogatja meg levélben, mintha pl szónoklatot vagy filozófiai művet ír; tehát nem nyelvet eszerél. Épen ezt a magyarázatot kell adnunk Quintilianus eme sokszor idézett szavainak: „Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris aliam viri eloquentis oratio“ (Inst. Orator XII.), hogy t. i. nem az irodalmi nyelv különbözik a népiestől, hanem csak az ember műveltségi foka szerint a kifejezés módja. Littré (id. műv.) ezt így fejezi ki: „Entre lui et le latin classique, il n'y avait d'autre différence que le mal parler et le bien parler.“ (Bevez. XIX.)

Nagy tévedés volna azt hiinni, hogy az irodalmi latin nyelv affőle petrefactum volt, a mely semmi változást nem szenvedett, mert az is épen [ugy táplálkozott a köznap nyelvől, épen úgy vett magába szókát, kifejezéseket a lingua vulgarisból, mint akármelyik modern irodalmi nyelv. Hogy többet ne említsek, ott van az a töménytelen synonyma (janua: porta, equus: cabbalus, torus: lectus, amare, diligere), ott van az a tömegkettős forma és vonzat (volgus: vulgus, adiutare: adiuvare, bucca: os, minaciae: minae, putus: puer; maledicere aliquem: maledicere alieni stb.), melyeknek népies vagy irodalmi eredetét ki volna képes meghatározni?

Irodalmi volt pl. a *mater* szó, viszont a *mamma* népies használatu volt, mely a gyereknyelv révén került bele s még-

*) Nyelv. Közlemények 1896. 3. füzeté.

is ott találjuk Martialisnál (Epigr. I. 101.):

„Mammas atque tatas habet Afra; sed ipsa tatarum
Dici et manimarum maxima mamma potest“

Azt mondják némelyek, hogy a claudere alaknak vulgáris változata a cludere; pedig mindkettőnek irodalmi használatát ezer meg ezer példával igazolhatjuk. Az elsőből származik a fr. clore, a másodikból az olasz chiudere (oláh chidere). A román nyelvek tehát nem esupán a népies latinnak módosult folytatásai, hanem örökösei egyuttal annak a nyelvnek is, melynek hangzatosságát s nagyságát végtelen időig hirdetik Vergiliusnak, Liviusnak, Ciceronak munkái; egy szóval annak a nyelvnek, melyet az „omnis populus romanus“ beszélt.

Az au kettőshangzó pl. a főiratok tanúsága szerint már a köztársaság korában o-ba olvadt a népies latinban, s mégis ma ott találják a szardíniai dialektusokban, a ladinban s az oláhban. A középkorban a provánszál még csak az au formát ismerte, valamint a spanyol s az olasz régi nyelvemlékek. A franczia chose (= causa), chou (= caulis) szavak története is arról tesz tanúságot, hogy e hangváltozás csak a középkor folyamán eshetett meg.

A spanyol amistad, port. amizade, catal. és prov. amistat, ófr. amistié, olasz: amista nem származhatott az amicitia szóból, csak egy *amicitas (-atis) alakból. Az ósp. alna, ana, óport. alna, prov. alna, ófr. alna, újfr. aune, olasz: alna egy *alna s nem ulna szóra vezetendők vissza; épen úgy sp. abeja, port. abelha, prov. abelha, fr. abeille, olasz: pechia csak egy apícula (rövid i-vel s nem apícula) alaknak lehetnek sarjadékai. Az oláh ascultare csak egy ascultare (s nem auscultare) formán alapulhat, valamint többi új latin egyértékesei (ascuchar, eschuchar; escutar, escoltar; ascoter, escoter, écouter; ascultare). A latin diurnus-ból az ófr. iorn, újfr. jour, olasz: giorno vált; a vetulus-ból fr. cieil, prov. velh, olasz: vecchio, oláh vechi; ellenben a diaconus és titulus, melyek irodalmi réven kerültek a román nyelvekbe, nem mentek át

azon a hangtani folyamaton, mint az előbb fölhozott két példa (fr. diacre, olasz: diacono e helyett fr. iaino, olasz: giacono; fr. titre, olasz: titolo, holott ezt vártuk volna a franczia és olasz nyelv hangtörvényei értelmében: teil, tecchio). Ebriacus volt a népies alak, ebrius az irodalmi; az előbbi származékai a toszkánai: ubriaco, a romanesco dialektusban: imbricaco; ósp. embriágo, prov. ebricac; míg a fr. ivre, s az irodalmi olasz: ebbro az utóbbi latin szóból támadt. A vulgáris canutus hajtásai az olasz: canuto, oláh carunt. prov. canut, fr. chenu; az irodalmi nyelvből ered a sp. cano. A Plautusnál használatos allaudare, adlaudare szülőit a prov. alauzar, sp. port. alabar; a laudare-é pedig az olasz: lodare, oláh laudare, laudare, fr. louer. A népies latin saliscia, salsitia (= salis insicia) folytatásai a toszkánai: salsiccia, siciliai sosizza, sp. salehicha, fr. saucisse, míg a Martialisnál s Ciceronál előkerülő luca-nica szóból támadt a Milanóban s Velenzében járatos luganega. A franczia és olasz cheval, cavallo a lat. caballus-t vallják eredetijükül (valamint nőnemű alakjaik a cavala-t), de a sp. yegua, oláh iápá, szardíniai: ebba, port. prov. egua, ófr. iegue az irodalmi epua-t. A porta szóról mindenik román nyelv tud; az irodalmi ianua-ról esupán az éjszaki szárd.: gianna, déli szárd. onnia és nápolyi votajanne (volta-janne). Az ófr. clamer az irod. latin clamare-ból támadt; ófr. pesme = irod. lat. pessimus; ófr. assentir = ird. lat. assentire; ófr. selve = irod. lat. silva. (V. ö. Littré id. műv.)

Irodalmi eredetű pl. a fr. innocent, mert ha népies volna, ennuisant formát kellene adnia, a mint a nocentem-ből lett nuisant; a fr. chapitre meg épen azt az érdekes jelenséget mutatja, hogy egyik részében népies eredetű, a másikban pedig irodalmi.

Brachet Ágoston (Dictionnaire étymologique de la langue française) a következőleg osztályozza a franczia nyelv elemeit:

I. Ismeretlen eredetű szók — 650

II. Népies eredetű szók (4260):

a) Latin elemek	— —	3800
b) Germán elemek	— —	420
c) Görög elemek	— —	20
d) Kelta elemek	— —	20
III. Idegen eredetű szók (922):		
a) Olaszok	— — —	450
b) Provánszások	— —	50
c) Spanyolok	— — —	100
d) Németek	— — —	60
e) Angolok	— — —	100
f) Szlávok (16), somiták (110), keletiek (16), amerikaiak (20)	— —	162
IV. Történeti eredetű szók (115), hangutánzók (40) — 155.		
Összesen		— 5987

Szerinte, ha az akadémiai szótár körülbelül 27,000 szavából levonjuk az 5,987 népies eredetűt, a maradék 21,000 szó az írók és — tegyük hozzá — a műveltebb elem termékei.

VIII.

A császárság bukása csak a földrajz római birodalmat temette magával, ámde azért hirtelen és diadalmos módon ott élt továbbra is a szivekben, az örök városnak csupán hatalmát, gazdagságát s nagyszerű emlékeit rombolták le a barbárok, de fényét és nagy nevét képtelenek voltak elhomályosítani. A római meghalt mint nemzet, de élt mint nép és folytatja magát mint nyelv ama nyelvekben, melyeknek ő adott életet. Az egyház még ugyanazon a nyelven beszélt, mint a régi költők; ama mértékekben, melyeknek korlátai közt egykor Jupitert és Venust dicsőítették, most Krisztusnak és Máriának istenségét zengik. Itáliában ez olaszok ősei még hosszú ideig rómaiaknak érezték magukat; innen van az, hogy az olasz nyelvemlékek aránylag későbbi keletűek a francziáknál vagy provánszálaknál. Ott még a latin volt az írott dolgok nyelve, míg a provinciákban, messze a központtól korábban foglalja el megillető helyét az irodalomban a nemzeti nyelv.

Mennyivel korábbi időre megyünk vissza, az új-latin nyelvek a ránk maradt nyelvemlékek tanúsága szerint annál job-

ban hasonlítanak egyrészt egymáshoz, másrészt pedig a latinhoz. Az az eskü, melyet 842-ben Német Lajos tesz Kopasz Károly testvérének, a legjobban igazolja állításunkat:

„Pro Deo amur et pro christian poplo et nostro comunu salvament d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karle, et in aida et in eadhuna cosa si cum om per dreit son fradra salvar dift, in o quid il mi altresi fazet et ab Ludher nul plaid nunquam prindrai, qui, meon vol, cist meon fradre Karle in damno sit.“

Ez a nyelv latin akar lenni, ámde a IX. század tudósai a klasszikus nyelv grammatikájával már hadilábon álltak s belevitték akaratuk ellen anyanyelvüknek kifejezéseit és nyelvtanát. Mert, hogy latinul törekedtek írni, arra ezernyi adat van, melyeknek legnagyobb részét a vulgáris nyelv kiforgatta latin jellegükből.

A VII. század derekán egy pap eme szavakkal kereszteli a gyereket: „Ego te baptiso in nomine Patria et Filia et Spiritus Sancti,“ a miből aztán kétség támadt, hogy érvényes-e a megkeresztelés s az ügy Zakariás pápa ítélete elé került¹ Gregorovius szerint ugyancsak eme században a pápák levelei sem a grammatikai, sem a logikai törvényeket nem tisztelték.

A mai franczia nyelvnek autel szava a lat. altare származéka, s ezt csak akkép igazolhatjuk, ha a nyelvemlékek tanúságához folyamadunk, mert minél hátrább megyünk a századokban, annál nagyobb a hasonlóság a franczia s a latin nyelv között. A XI. században rábukunk az alter formára, később az altelre, melynek mai változéka az autel. A franczia áme szóra már gót (ahma) eredetét is ráfogták, ámde a IX. századbeli franczia nyelvemlékek ismerik az anima alakot, a miből a X. században anime vált, a XI.-ben aneme, s a XIII.-ban anme és amme. A prov. anma, arma, az olasz dialektusokban élő anema, alma, arma formák is igazolják a fr. áme történetét.

Igen érdekes Littrének kísélete, a

¹⁾ Demogot: Histoire de la littérature française, Paris, 1884, 54. l.

ki Dante Poklát ugyanazon rimekkel ó-franciára fordítja annak tanuságául, hogy a román nyelvek kezdetben nemesak a latinhoz, de egymáshoz is jobban hasonlítottak.

Dante:

„Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente.
Guistizia mosse il mio alto Fattore,
Fecemi la divina Potestate,
La somma Sapienza e il primo Amore.“

Litré:

„Per moi se va dans la cité dolente,
Per moi se va dans l'éternel dolor,
Per moi se va parmi la gent pulente,
Justice fut mon souverain Faictor;
Et si me firent divine Poestés
Raisons hautisme et premeraine Amor.“

Raynouard fordítása provánszálra:

„Per me si va en la ciutat dolent,
Per me si va en l'eternal dolor,
Per me si va tras la perduta gent.
Justizia moguet el meu alt Fachor:
Fez mi la divina Potestat,
La summa Sapienza e'l prim' Amor.“

Összegezve az eddig mondottak eredményét, újból hangsúlyozzuk, hogy a román nyelvek a latinnak az idők folyamán többé-kevésbé megváltozott egyes folytatásai; azaz annak modern formái. „Il volgare latino è un antico romanzo, ed il romanzo un giovane latino.“*)

IX.

Az oláh nyelv mindama jelenségekről, melyeknek történetét eleddig vázoltuk, hangos tanuságot tesz. Az is mint nyugati rokonai a hangsúlyt ugyanazon szótagon őrizte meg, a melyen a latinban volt; az esetek közül csak egynéhány maradt meg benne, ellenben a praepositíós esetformálásnak nagyobb teret engedett. A semleges nemet nem ismeri; azon szók pedig, melyek az egyes számban himnemüek s a többesben nőnemüek, nem tekinthetők, mint némelyek teszik, semlegeseknek, hanem kettősnemüeknek. A szenvedő alakot így fejezi ki: eu me laud, melynek két jelentése is van: ego

me laudo és laudor; továbbá segédigével: eu sunt laudat, ami teljesen megfelel a latin laudatus sum formának.

A -mente fele határozó csupán az alt×minte szóban járja; erről mondja Ascoli (Arch. Glott. VII. 585.), hogy talán a legrégebb az offajta képzések között s valamennyire „sui generis“. A mérték szerinti verselés helyett szintén a hangsúlyost használja.

Jelentéstana, hangtana s java részben grammatikája egybevág a nyugoti román nyelvekével: A lat. -el, -gl, mint az olaszban -chi, -gh-vé vált (clarus: chiar; elamat: chiamă, elavis: chico; auricula: urechie stb.); a lat. -f-ből mint a spanyolban h lett (focudus: éjsz. o. hid; ferrum: d. o. her; febris: d. o. hiavrá; factum: d. o. heat stb.); a lat. -v-ből -b lett (veteranus: bătrin; cervus: cerb; vervex: berbece stb.); a lat. -g szintén -gi, -ge (z)-vé alakul mint az összes román nyelvekben az -o és -i hang előtt argentum: argint; angulus: inger; sanguinem: singe stb.); ugyszintén a -e is -ce, -ci (c)-vé az -e és -i előtt (crucem: cruce; vicinus: vecin; cervus: cerb stb.); a -tből -t (e) lett az -e és -i előtt (terra: țeară; tibi: ție; intelligere: ințelegere) stb.

Jelentestani változásainak mását valamennyi román nyelv föltünteti, pl. casă (ház), seară (est), fiintina (kút, forrás), oaste (sereg), ficat (máj) stb. stb.

Egyes hangtani, jelentéstani s egyéb sajátságain kívül a következő három dologban különbözik a többi új-latiu nyelvektől: az infinitivus és a futurum képzésében s az articulus elhelyezésében. Az elsőről Mayer-Lübke: „Zur Geschichte des Infinitivus im Rumänischen“ című cikkében (Többl. Adolf-berlini egyetemi tanár 25 éves jubileumára kiadott emlékalumban, Hall, 1895.) így nyilatkozik: „Ob in diesem a cînta (énekelni) illyrischer Ausdruck in lateinischem Gewande, oder lateinischer Stoff nach illyrischer Mode zugeschnitten ist, ob mit andern Worten die Illyrer oder Daken bei ihrer Romanisierung ihre alte Ausdrucksweise beibehalten, oder ob Dako-Romanen ihre illyrisch-albanischen Nachbarn nachge-

*) Gorra: Lingue neolatine, Milano, 1994. 58. l.

ahmt haben, wage ich nicht zu entscheiden“ (112. l.).

A futurum képzése az oláhban az a voi (= akarok) ige s az infinitivus összetételével történik, pl. voi cinta (énekelni fogok). Amde az oláh nyelv így is alkothatja: am să sint, tehát az avere segédigével, épen mint a logodurói szárd: happ' a ceantare; kampidánói szárd: happ' a ceantai.

Az articulus az oláhban a szó végéhez járúl, pl. bărbat (férfi), bărbatu + l(u): a férfi.

Ez a három sajáttság megvan majdnem valamennyi balkáni nyelvben, tehát már a priori föl kell tennünk egy közös eredetet e jelenségekre nézve. Az eddigi vélemény két táborra oszlik; az egyik szerint a dákok rokon nép voltak az albánok őseivel, a thrákokkal; ezeknek romanizálódása után megmaradtak az említett sajátságok az oláhban. A többi balkáni nyelv hozzájuk vagy a thrákok, vagy a mai albánság révén jutott. A másik nézet hívei azt állítják, hogy az oláh-ság eme tulajdonságait a thrákokból örökölte, mert az oláh dialektusok közös albán elemoi is azt tanítják, hogy az oláh nyelv romanizálódott albán.

A kérdésben szavazni nem olyan könnyű, a mint első pillanatra látszik, mert pl. nekünk érthetetlen, hogyan jutottak be a sajátságok külön-külön s különböző időben az oláhba, albánba s bolgárba. Ha akármelyikét is a főtebb említett két véleménynek elfogadjuk, lehetlenség megmagyarázni, hogy pl. a bolgárra melyik nyelv volt befolyással: az oláh-e vagy az albán? Avagy még élt az a föltételezett thrák nyelv, melyről ugyan édes-keveset tudunk, mikor a bolgárok a Balkánon megjelennek? Különbén még maga a bolgár nyelv sines eléggé kitanulmányozva s ma is jóformán ráillenek ismereteinkre Pypin és Spasoviei szavai (Histoire des litteratures slaves. Páris, 1880): „Olyan szépen eltörülték a bolgárokat a föld színéről, hogy a XVIII. században, sőt a XIX. század elején élő legkomolyabb tudósok is róluk, nyelvükről s történetükről össze-visszaságot beszél-

nek. Schlötzer 1771-ben megjegyzi, hogy a mai bolgár nyelv tanulmányozása bizonyára hasznos adatokat szolgáltatna arra nézve, hogy mi volt a régi bolgár nép. A modern szlavisztika megalapítójának, Dobrovskynak fogalma sem volt a bolgárról; azt hitte, hogy a szerb nyelvnek valamelyes dialektusa; Kopitar 1815-ben annyit tud róla, hogy hátratett articulusa van. 1826-ban Safarik még azt véli, hogy a bolgárok csak a Balkántól a Dunáig terjedő részen laknak s hogy számuk körül-belül 600,000; míg 1842-ben megjelent szláv ethnographiájában egész különös adatokkal áll elő a bolgárra nézve. Mások azt gondolták, hogy a bolgárt nem is beszélik többé, hanem végkép oltúnt“ (I. 144. l.).

A tudomány legutóbbi kutatásai szerint a bolgárok ősei urálaltáji népek voltak, valószínűleg mordvin dialektust beszéltek. Azt véljük tehát, hogy az urálaltáji nyelvesaládban kellene kutatni, vajjon az infinitivusnak és a futurumnak az a képzése, továbbá a hátultett articulus, mely a bolgár, albán s oláh nyelv saját-sága, megvan e? Mert egyrészt bizonyos az, hogy a szláv nyelvekkel teljesen idegenszerű jelenséggel van dolgunk, másrészt, hogy e sajátságok nem külön-külön s különböző időben vertek gyökeret az albánban, oláhban, bolgárban s részben (a futurum képzése) a szerbben és újgörögben, hanem csakis egyszerre s egy népnek a révén. Ez a nép, úgy tartjuk, nem lehetett más, mint a mai bolgárok ősei.

X.

Az oláh nyelv mindhárom dialektusa közös szláv és görög elemeket ismer (számon kívül hagyva a helyi befolyás különbségeit); ugyanazon albán szók (brad, barzã, codru, grumaz, melci, mire, soprlã, viezure stb.) fordulnak elő bennük s ugyanazon latin-görög eredetű keresztény terminologia (botez, bisericã, crãciun, cominee, dumineã, preot stb.). Ezek a jelenségek arra kényszerítik a tisztán látó s tudományos kritikával dolgozó ku-

tatót, hogy az oláh nyelv eredetének taglalásában ott vegye föl a fonalat, a hol a déli (= macedo) oláh dialectus mind e mai napig föntartotta magát. Az oláh nyelv hangtana, jelentéstana s egyéb a nyugati román nyelvekkel közös tünetnyei, melyek csakis azon a területen támadhattak, a hol az oláh s a többi újlatin nyelv között meg nem szakított földrajzi és ethnographiai egység volt, arra intenek, hogy az oláhság bölesőjét a Balkánon keressük.

A friauli dialektusnak az oláhlval való sokféle hasonlósága, a mi még várja az ő alapos tanulmányozóját,*) szintén útmutatás arra, hogy a balkáni eredet mellett törjünk pálezzát. Hogy az oláhság a friauli dialektust beszélő néppel érintkezésben volt, arra elég bizonyítékot szolgáltat a védran szónak megvolta a friauliban, a mely oláh jövevényszó benne s ugyanazon jelentéssel bír, mint az oláh: bátrin (= veteranus), t. i. öreg. A többi olasz dialektus közül s szardíniaiak hasonlitanak leginkább az oláhhoz. Már szóltunk a futurum alkotásánál, hogy az am sá eint formára másat a szárdban találunk: happ' a ceantare és happ' a ceantai. Egyéb érdekes közösségek: limba**) (= oláh limbă, -lat. lingua); battoro (oláh patru, = lat. quatuor); stb., tehát ugyanazon hangváltozással, mint az oláh qu: p: b. Az oláh maț (bél) szónak latinságát s középkori „matia; intestina“ följegyzéssal igazolhatjuk (Du Cange, IV 321.); a testvérnelvek közül egy se tud róla, ámde ha a szárdhoz fordulunk, ezt találjuk: szárd-logod matta: déli szárd: mazza.

A balkáni államok: Macedonia, Thracia, Illyria a császárok korában már a romanizálódás útján voltak, a mely romanizálódás körülbelül a VII. században fejeződik be. A VI. század végéről megmaradt egy följegyzésünk a mesiai román

*) Ascoli fiatal karában írt egy füzetet a friauli dialektus s az oláh nyelv kapcsolatairól; de a kérdés még koránt sincs tisztázva.

**) V. ö. Giovanni Spano: Vocabulario Sardo-italiano e Italiano-sardo. Cagliari, 1851. Porru: Non Dizionario universale sardo-italiano. Casteddu, 1832.

nyelvből: „torna, torna fratre!“ ez a nyelv még nem oláh, de hangosan tanusítja, hogy a Balkánon élt már egy romanizált idioma. Az oláh nyelvnek első nyomát a Kimpu-longu városnévben (1014) találjuk, a mely ugyancsak a Balkánon volt a Balkánon volt a Strymon folyó partján. A blach nép első emléke szintén a Balkánra utal. Ugyanis Tsimiskes János császár halála után (925) a bolgárok fölláznak Dávid, Mózes Áron és Sámuel testvérek vezetése alatt II. Basilios császár ellen. Dávidot megölik a blachok Kasztoria és Preszpa között a „szép tölgyek mellett“; így mondja el az eseményt Kedrénos bizanói író.

Miután Basilios, a bolgárölő császár elpusztította egész Bulgáriát s 1020-ban megalapítja az ohridai patriarehátust, az összes blachokat főnhatósága alá rendeli. A XII. században azonban Bulgária visszanyeri szabadságát két hémusi vlachnak, Péter és Asannak vezérlete alatt s a kúnok segélye mellett. Mi azt hisszük hogy ebben az időben lépik át a Dunát nagyobb számmal az oláh pásztorok; tehát körülbelül 1000 után, mert első történelmi följegyzésünk (1164-ből) már Halesban említi őket.

A Balkánból hozta magával az oláhság orthodox vallását, szláv egyházi nyelvet, cyrill betűit, társadalmi berendezését (kenézek) s az uralkodás formáit a két fejedelemségben. Balkáni eredetére emlékeztette az oláhságot s századokig tartó függős az ohridai patriarehátussal szemben; balkáni származást tanusít a rumin helyzete, hogy t. i. bojárja eladhatta eladhatta mint a rabszolgát; jövevénységét hirdették a magyar királyok diplomái s bevándorlására emlékeztet, hogy a XVI. század derekáig, a mikor a reformáció áldásaival megismerkedik, az oláhság nem volt egyéb, mint ethnographiai fogalom, a melynek nyelve csak a családi tűzhelynél birt létjoggal.

Szaporíthatnám a történelmi, földrajzi, ethnologiai bizonyítékokat a balkáni eredet javára, de nem teszem, ne hogy túllépjem értekezésem szűk határát

s inkább ezélmeknek megfelelőleg a nyelvészeti argumentumokkal élek, mert a nyelvben, hogy Ovidius szavaival éljek, „documenta damus, qua simus origine nati.”

Az olvasó észrevehette, hogy én nem vitatkozom, se nem ezáfolom azoknak adatait, kik az oláhok bölesőjét a trajanusi Daciaiban keresik. Az eddig fölhozottak és már régebbi munkáim*) eléggé megingatják az elméletet s kimutatják tarthatlanságát. A nyelvi okok azonban hatalmasabban tiltakoznak a daciai eredet ellen mindennél, s a ki nincs elváltva nemzetieskedő érzületétől, a ki nem süket az igazság hangjára, látja az újmutatást s hallja a nyelvnek szózatát, mely a kutatót a Balkánra irányítja.

Nagyon helyesen mondja Schuchardt, hogy a daciai latinság olyan időben szakadt el az italiaitól, a mikor az már néhány dialektusra oszlott, s a természetes következmény volna az oláht e dialektusok valamelyikétől származtatni. Csak hogy a dolog nem úgy áll, hogy az oláh nyelv születési évét a Kr. u. 107. esztendő jelöli, mikor Trajanus az elfoglalt Daciát Eutropius (VIII. 6.) szerint („ex toto orbe romano infinitas copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas”) mindenünnen összegyűjtött kolóniákkal népesítette be s fejlődésének határköve 257. év, midőn Aurelianus császár kivonja azokat, hogy e provinciát a barbárok martalékává hagyja. Ez ugyanis annyit tesz, hogy Dáciában 150 esztendő alatt román nyelv támad, mely azután elszakad törzsétől s a hegyek közé menekülve, ott szorul századokig mint egy khinai fal között. Ha ez az állítás igaz volna, akkor az oláhnak egyrészt tudnia kellene mindama népek nyelvelemezéről, kik új hazát találtak Dáciában s ott rekedtek a népvándorlás viharai közt is; másrészt az oláh nyelvnek föl kellene tüntetnie a latinnak II. és III. századbe li formáit. A tények azonban azt tanítják,

*) V. ö. „Magyar elemek az oláh nyelvben; Resunátul timpurilor; Az oláh nyelv és nemzet megalakulása“ (Réthy L. hasonló cz. művének ism.) stb. munkáimat.

hogy az oláh nyelv, a mint föntebb kimutattuk, mindama változásokról tud, melyek az aurelianuszi idők után is lefolytak a nyugoti román nyelvekben s hogy e sajátságokat egy földrajzilag meg nem tört területen örökölte. Ez a terület csak a Balkán lehetett, melynek birtokáért már e Kr. e. III. században véres harczokat vívtak a rómaiak.

Élénk római élet volt ott, miről a föliratok ezrei tanuskodnak; régi keletű romanizálódás folyt le e helyütt, melynek nyomait az oláh nyelv is magán viseli. Benne ugyanis olyan jelenségek maradtak meg, melyek a császárok korát megelőzik s másait csak a szárd dialektusok ismerik. Szardínia is a legrégebb foglaltások közé tartozik (238. Kr. e.), melynek teljes romanizálódása csak később a császárok alatt fejeződhetett be, mert még akkor is két nyelvű (pún-latin), sőt három nyelvű (pún-görög-latin) föliratokat találunk. Csakis ez a magyarázata annak a közelségnek, mely az oláh nyelv s a szardíniai közt van, hogy t i mindkettő a latinnak egyes legrégebb formáival rendelkezik, nem pedig, hogy Trajanus Daciába nagyszámu szárd kolóniákat telepíthetett. Minden egyéb okot számon kívül hagyva, 1. ismeretes dolog, hogy Trajanus korában annyira szegény volt Italia lakosságban, hogy maga Trajanus tiltotta el a latin kolóniák kivitelét; 2. tudva van a föliratok alapján, hogy Szardínia még akkor nem volt teljesen romanizálódva (Kr. u. 19-ben még nem volt végkép leverve), hogy tehát e tájban még elég erős pún elem tarthatta fönn magát benne. Ha tehát Daciába szárd kolóniákat is vittek volna, akkor az oláh nyelvnek sémi szókról is kellene tudnia. Itt csak egy magyarázat lehetséges, hogy az oláh nyelv apja nem Trajanus, hogy fejlődésének határvonalát nem a Kr. u. 270. év szabja meg. Az oláh nyelv gyökerei előbb támadtak a császárságnál, körülbelül egy időben a szárd dialektusokkal; azért van köztük és a régi latinság közt sok tekintetben akkora hasonlóság.

X.

Az oláh nyelv eredetének kutatásában taposott uton járok. Sok kiváló elmét foglalkoztatott és foglalkoztat e kérdés mind az oláhok, mind az idegenek közt. Amazok legtöbbje vagy hiányos előkészítéssel fog a munkához, vagy a nemzetiség dicsősége annyira elvakítja őket, hogy a valót nem képesek valónak látni. Emezek pedig bár nagy tudományossággal és éles kritikával rendelkeznek, mégsem bírják teljesen az anyagot s nincsenek tisztában minden tekintetben az oláh nyelv szövevényeivel és rejtjelmeivel. Aki ezen általános szempontból is érdekes kérdésben komoly munkásságot akar kifejezni, annak első sorban a szükséges történelmi, ethnographiai stb. ismereteken kívül föltétlenül teljesen uralkodnia kell a nyelven; értenie kell a román és szláv nyelveket, az albánt, magyart stb., mindezek fölött józan és elfogulatlan főnek

kell lennie, a kit az igazságon kívül minden egyéb mellékkérdés hidegen hagy.

Mi bár némileg az említett nyelvek és segédeszközök birtokában érezzük magunkat, mégse merünk e kérdésben végleges véleményt nyilvánítani. Mert mindaddig, míg a régi oláh nyelv nincs alaposan tanulmányozva, míg a mai három dialektusról pontos adataink nincsenek s míg a nyugoti román nyelvekhez való viszonyuk teljesen tisztázva nincs, minden ítélet kockázatos. Egyelőre egyszerűen „nem tudom” többet ér a nagyhangú „így van”-nál. Többet, és ennyi is elég, biztosra ki nem jelenthetünk, mint azt, hogy az oláh nyelv böcsője csak azon a területen ringhatott, a hol szakadatlan földrajzi és ethnographiai egységben élt a nyugoti román nyelvekkel; ez a hely csakis a Balkánon lehetett, még pedig úgy látszik Dalmáciában s az Adriának észak-nyugoti partvidékein.

Alexies György dr.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MÁTYÁS KIRÁLY KELETI POLITIKÁJA ÉS AZ OLÁH VAJDASÁGOK.

(Vége.)

„Össze gyűlvén mintegy 47 boér, Lapusnénu az asztalfőre ült, jobbán Trotosan lofóffel és balján Moczok vornikkal. Az ételeket az asztalra rakták. Az udvaron két sült tinó és három kos mellé ki volt téve három hordó is tele borral. A szolgák, a boérok is enni és inni kezdtek. A bor hatni kezdett és a fejek egyre tüzesebbek lettek. A boérok zajosan kezdték éltetni a vajdát, a melyre az udvaron levő szolgák kiáltásokkal és üdvölvésekkel feleltek.

„Már az ebéd vége felé jártak, mikor Veveritza boér poharat emelve így szólott: „Élj sokáig nagyságos Uram! kormányozd az országot békében s a kegyelmes uristen erősítsen meg téged abban a gondolatban, melyre magad elhatároztad, hogy ezután nem fogod bántani a boérokat és sanyargatni a népet.”

„De nem végezhetted be szavait, mert az udvari fegyveresek kapitánya úgy vágta fejbe buzogányával, hogy lerogyott a földre. — Mit, hát te szidalmazod a vajdát? — kiáltá a kapitány. — Rajta fiuk! — Egy perc alatt a felfegyverezett szolgák, kik a boérok háta mögött állottak, kihuzván töreiket, szurni és vágni kezdték a boérokat, valamint azok a katonák is, kiket az udvari zsoldosok kapitánya kivont karddal vezetett be a terembe. Lapusnénu pedig Moczok-ot kezénel fogva egy ablakmélyedésbe huzta, honnan jobban láthaták a mézszárlást, mely kezdetét vette. Nevetett s Moczok is kénytelen volt nevetni, hogy gazdájának tessék, de tényleg hajszálai rémületben az égnek meredtek és fogai vészoltak. S való iszonyat volt nézni e véres jelenetet. Képzoljen csak maga elé

valaki egy öt öl hosszú és négy öl széles termet, melyben száznál több ember öldöklő egymást, hóhérok és áldozataik, egyik a kétségbeesés dühével, a másik pedig a részegség tüzével. A semmit sem sejtő boérok nál, kiket nyomorult módon hátulról támadtak meg, nem volt fegyver. Az öregebbek keresztet vetve magukra, haltak meg; az ifjabbak azonban kétségbeesetten védelmezték magukat, a székek, a teríték egyes részei fegyverökké váltak kezeik között, némelyek megsebesítve, de nem törődve sebeikkel, torokon ragadták hóhérjaikat és nem bocsátották el, míg meg nem fojtották. Ha egynek sikerült egy kardra szert tennie valahogyan, nagyon drágán adta el életét. Sok bérenez esett el, de végezetre egyetlen boér sem maradt életben. Negyvenhét hulla feküdt a földön a vajda azt parancsolta, hogy hordják el a terítéket s tegyék üressé az asztalokat. A meggyilkoltak fejét vágják el s holttestüket dobják ki az ablakon az udvarra. Mikor ez megtörtént, a fejeket szép rendben az asztal közepére rakták. Alól a kisebb boérok, felül a nagyobbak a családi származás és rang szerint mindaddig, míg a 47 fejből egy gulát nem raktak, melynek csuesát a nagy logofet feje képezte. Ezután bement felesége lakosztályába, ki megijedve a nagy zajtól, gyermekeivel együtt az Ikón előtt térdelve, imádkozott.

Hála a szűz anyának, hogy téged láthatlak. Nagyon félttem!

— Minekutána megígértem neked hogy számodra orvosságot készítek a félelem ellen: jer velem!

— De micsoda kiabálások hallatszotak előbb?

— Semmi. A szolgák verekedtek, — de már lecsendesültek — mondá a vajda és feleségét, Ruxandát kezénél fogva vezette be a terembe. Megrémülve az irtóztató látványtól, felsikolt és elájult.

— Az asszony csak asszony marad — mondá Lapusiénu mosolyogva, — a helyett, hogy örülne, megijed. Azután karjaira véve lakosztályába vitte.¹⁾

¹⁾ I. Sainénu: Autorii románi moderni. Bucuresei 1 891. 206. és következő lapok.

De nehogy azt gondoljuk, hogy ezek a vajdák, kiket elősoroltunk, az oláh vajdák között a leghitványabbak voltak. Tzepes vodát, Lapusiénut a román történetírás kegyetlenségeiktől eltekiutva, mint korszakalkotó egyéniségeket emlegeti. Hasdeu megírta Jonu-Voda cel cumplit (Rettenetes János vajda) életrajzát.²⁾ E művében Hasdeu mindenekelőtt konstatálja, hogy abban az időben, mikor ez a vajda uralkodott (1572—1574.) a kormánypálya egész Európában papok, semmirekellők, gyermekek, iszákosok vagy asszonyok kezében volt mindenütt, „csak egyedül a kis román területen tűnt fel egy uralkodó, kit egyedül csak a legfeketébb árulás akadályozhatott meg abban, hogy Európának más alakot adjon, a bisantin birodalom romjain egy új latin birodalmat alapítva. Nagy adminisztrátor, nagy politikus, nagy hadvezér, az egyetlen férfi az egész Európában, ki a helyett, hogy magát áldozatul dobta volna a papoknak, a papokat áldozta fel.“

Ime egy állítólagos nagy román fejedelem. Korának egyik legnagyobb embere, a román történetírás tanúság tétele szerint. Lehetetlen, hogy ez is olyan kegyetlen hóhér lett volna, mint azok, a kiket fennebb jellemeztünk?

Hasdeu nevezte Jon vajdát ilyen párját ritkító nagy embernek. Bizonyára az a mód sem lesz kedvezőtlen, vagy éppen igazságtalan, melylyel ez állítólagos nagy fejedelem tetteit jellemzi. Tehát hallgassuk meg őt: „Jon voda más képen cselekedett. Ő különbség nélkül gyilkoltatta le a boérok és a papokat; épp oly különbség nélkül kobozván el azoknak jószágait, ezáltal magának kaczagtató színjátékot szerezve. Ha egy kolostor vagyonát olvette s odaadta egy boérnak, úgy az összes papság kiabált a boérok ellen. Ha pedig egyik kolostor vagyonát a másiknak adta, úgy ez a két kolostor harezolt egymás ellen. S ha végül egyik boért megrabolta, hogy a másikat meggazdagítsa, a boérok egymás

²⁾ B. Petricecu-Hasdeu. Jonu-Voda cel cumplit. Bucuresei 1865

ellen pörösködve, jutottak kölcsönösen tönkre. A paraszt pedig nevetett, mikor látta, hogy előbbi elnyomói egymást kölcsönösen fojtogatják . . . Ha valaki engedelem nélkül csak egy szőlőfürtöt vagy bármi más adó alá vetett csekélységet eladott, megölette, vagy miután orrán át egy kampót huzatott, hátán keresztb kötött kezekkel korbácsolhatta végig az utcákon. Holtteste pedig temetetlenül maradt, odadobva a kutyák martalékának.

Köteteket lehetne írni azokról az embertelen kegyetlenségekről, melyeket a két oláh fejedelemség vajdái elkövettek. A világirodalom legmegdöbbentőbb „véres könyve“ lenne e kötet. De hát mi lehet e kegyetlenségek pszichológiai magyarázata? mert hiszen e történetírás feladata éppen abban áll, hogy az ilyen természetű kérdésekre is megfeleljen. Tzepes vodáról említettük, hogy tizenegy éven át török katona volt. Jon voda cél cumplit hasonlóképen huzamosabb ideig tartózkodott Konstantinápolyban s ott, mint Hasdeu értesít, törökké is lett, hogy később ezt a hitét is elhagyja, mint a többi. A legkegyetlenebb vajdák mindig azok voltak, kik török támogatással léptek a trónra s kiknek előző élete szorosabb összeköttetésben állott a török hadsereg azon részével, mely a Balkán-népek passiv és forradalmi elemeiből volt összetoborzva, mint Mijatovics Csedomil mondotta. A mint előbb a Balkán népek politikai tekintetben a bizánczi udvarhoz jártak iskolába, most aképen folytatták ez iskolázásukat a törököknél: A törökök vadsága és kegyetlensége náluk a bizantin furfangon és ravaszságon át raffinálódott azzá a lelki állapotjá, a melynek szörnyű tetteit az előbbieken láttuk. Egyszóval rosszabbakká lettek, mint a törökök.

Ha ilyen emberek ültek a vajdai trónon, ha a hóhérlás kormányzati eszközzé lett, elgondolhatjuk, hogy minő lehetett az egész oláh társadalom és az oláh nép állapota! Hogy az ilyen eszközökkel élő kormányzatnak micsoda ellenhatást és lelkiállapotokat kellett terem-

tenie abban a népben, melyet a gondviselés megvert vele. nem lehet titok a gondolkozó egyén előtt.

Csak azokból is, a miket előadtunk, láthatjuk, hogy ezek a vajdák minő kegyetlenséggel üldözik a tolvajokat és a rablókat. Tzepes vodáról diesérőleg említik a román történetírók, hogy mintegy 20—25.000 tolvaj karóbahuzatásával oly közbiztonságot teremtett, hogy a leggazdagabb kereskedő is az országuton hagyhatta áruját, merr nem merte sonki bántani. A büntető törvénykönyv paragrafusaiából, vagy a szokáson alapuló büntető eljárás és büntető eszközök minőségéből egy kis nép-pszichológiai ismerettel érdekes és tanulságos következtetéseket vonhatunk az illető nép erkölcsi állapotaira. Midőn azt látjuk, hogy a X. és XI. századokban a szláv fejedelmeknek: lengyeleknek, cseheknek legfőbb gondjuk volt hogy népük között a részegeskedésnek, fajtalanságnak vagy többnejűségnek véget vessenek; mikor olvassuk Szent István törvényeinek azon szigorú intézkedéseit, melyekkel a verekedőt és az erőszakoskodót bünteti, lehetetlen, hogy ne lássuk egyuttal azt is, hogy micsoda vétkek voltak általánosan elterjedve azon szláv nemzetek, vagy a mi őseink között. A vajdák kegyetlensége, melylyel a tolvajok és rablók ellen felléptek, világos bizonyítéka annak, hogy e bűnök akkor az oláh vajdaságban nagyon el voltak terjedve. Nem is lehetett másképen, mert hiszen annak, kit a vajdai vagy földesuri önkény üldözöbe vett, nem maradt hátra más, mint kilépve a társadalomból, elvonulni az ősrendeteg antiszoeciális mélyébe s onnan az emberiség köréből számkivetett egyén engesztelhetetlen haragjával lesni a bosszu kedvező alkalmára. Ezek az állapotok teremtették meg a Balkánon a hajduéletet, melynek nem egy regényes és szörnyű részlete folyt le a Kárpátok déli lejtőjét borító ősrendetegeken is.

Ha ezeket az állapotokat egy kissé közelebről vizsgáljuk, azonnal érthetővé lesznek azok a kedvezőtlen ítéletek a román nép e korbéli erkölceséről, melyek-

nek egy nehányát az előbbi fejezetben felsoroltuk. De egyuttal világossá is lesz, hogy minő erkölcsi habitusa volt annak a románságnak, mely éppen a török harcok által előidézett népmozgalmak következtében huzódott egyre nagyobb számmal a Kárpátokon át Magyarország felé.

De térjünk vissza elbeszélésünk eljuttat fonakához és vizsgáljuk meg azt a viszonyt, mely Mátyás király és a másik oláh vajdaság között volt.

Említettük, hogy Alesandru cel Bun fiai s ezek utódai között 24 évig tartó viszálykodás keletkezett, mely még tarkább és meglepő változatokban gazdagabb volt, mint a Drakulestiek és Dánestiek vetélkedése. Ennek a viszálykodásnak akkor lett vége, mikor Stefan cel mare Alexandru cel Bun unokája lépett trónra, kinek atyját, Bogdánt, Áron Péter megölte, hogy maga ülhesen a trónra. Ezt az Áron Pétert Stefan cel mare Tzepes havasalföldi vajda, segítségével kergette el. Áron Péter előbb Lengyelországba menekült, később pedig abban a reményben, hogy Mátyás király majd visszahelyezi trónjára, Erdélybe jött.

Időközben történik, hogy az erdélyiek az 1467-iki adóreformok miatt a vajdák vezérlete alatt fellázadnak Mátyás ellen s egyuttal összeköttetésbe is lépnek István vajdával, ki azon ürügy alatt, hogy Áron Péter vajda Erdélyben van, már megelőzően pusztította a székelységet. Mátyás király tekintélyes számu sereggel Erdélybe megy, hol a lázadók meghódolnak. A vajda és főemberei boesánatot is nyernek, de a szászok közül többet kegyetlenül megbüntettet. Erdélyből aztán átment Moldovába, István vajda megbüntetésére. István már akkor békét ajánlott, mikor Mátyás hadai Románvásárnál állottak. Mátyás azonban nem fogadta el a békeajánlatot, mert nem tartotta őszintének. Tovább ment, de midőn Moldovabánya (Baia) helységben gondatlanul táborozott volna, István éjnek idején rá tört s seregéből igen sokat levágott. Noha István diadala nem volt oly szörnyűséges nagy, mint azt a román történészek hirdetik, de mivel maga Mátyás is

súlyosan megsebesült, kénytelen volt seregével egyuttal visszatérni Erdélybe. Miután a cseh ügyek Mátyás figyelmét és összes erejét igénybe vették, nem volt érkezése a szenvedett veszteséget megboszulni s így kibékült István vajdával, megajándékozván Küküllő várával, mint hűbérrel.

István vajda harezolva a havasalföldi Rad vajdával, kit török pártfogás ültetett a vajdai székbe, harezba keveredett a törökkel is. Segedelemért Mátyás királyhoz fordult, ki Balázs erdélyi vajdát és székely ispánt küldi segítségére. István e segítséggel több csatát nyer a törökön s hálából újból meghódol Mátyás királynak, ki 1475. augusztus 15-ről erre vonatkozóan oklevelet ad ki, melynek tartalma élénk világot vet arra a viszonyra, melyben de jure az oláh vajdaságok állottak Magyarországhoz.

Mint hogy István vajda természetes urának ismerte el Mátyás királyt s annak, mint a szent koronának is tartozó hűséget ígért, tehát a királyt, boérjait és az egész Moldovát visszafogadja kegyelmébe. István megígéri, hogy mindazt teljesíti, mit az előbbi vajdák jog és szokás szerint tonni tartoztak a magyar koronának. Mátyás megboesátja és elfeledi, a mit eddig országa ellen a moldvaiak elkövettek. Azonkívül ígéri, hogy senkit sem fog országában tűrni, annál kevésbé pártolni, a ki Istvánnak ellensége. A két vajdaság között levő határookban is a király mind István moldvai, mind Vláh havasalföldi vajdákat azon kiváltságok szerint erősíti meg, melyeket Sándor és Mircea kaptak a magyar királyoktól. Minthogy István személyesen és országával kötelezi magát segítségre, nemcsak a pogányok, hanem a királynak minden ellensége ellen is, a király is István vajda személyesen fogja védelmezni, a mikor szükség lenne reá, ha csak az ország nagyobb ügyei nem foglalnák el, a mikor lehetőleg nagy segítséget fog neki küldeni. Ha megcsúszna, hogy István és boérjai a királynak birodalmába kényszerülnének menekülni, itt jó vendégfogadásra találnak. Szabadon vissza is me-

hetnek, sőt a király tehetsége szerint elő is mozdítja visszatérhetésüket.¹⁾

Mátyás király 1483-ban Bajazid szultánnal békét kötött. A török e békét arra használta fel, hogy nagy sereggel Moldovára ütött, Kiliát és Dnjeszter Fehérvárat elfoglalta Istvántól. István így a magyar királytól elhagyatva érezvén magát, 1485. szeptember 15-én meghódolt Kázmér lengyel királynak. E lengyel szövetség nem sokáig tartott, mert Kázmér halála után Albert király azon a czímen, hogy Kiliát és Dnjeszter-Fehérvárt akarja visszafoglalni a töröktől, betört Moldvába. De ekkor — mint Urechia krónikás mondja — István vajda összegyűjté seregét, hozzávévén azon 12,000-nyi sereget is, melyet az ő rokona, Birtok (Birtok=Bartok=Bertalan; Drágafi Bertalan) erdélyi vajda vitt hozzá a magyar király részéről. Nagy lévén István vajda serege, Albert király, a kinek nemesei a hadjárat miatt zúgolódnak, valakész elfogadni az egyezséget, melyet Birtok erdélyi vajda eszközölt a hadakozó felek között. István ezért Birtok erdélyi vajdát sok ajándékkal hímozta el. Albert király azonban az egyezés ellenére más utat választott a kimenetelre s Moldovának ezen részeit is dúlta. István vajda Boldur vornikot küldötte utánna, ki nagy győzedelmet nyert a lengyeleken. Egy másik csatában is István lett a győztes.

István vajda, ki kétségtelenül az oláh vajdák között a legkiválóbb volt s kit sok tekintetben méltán nevez nagyának a román történelem, 1504-ben halt meg. A román krónikárok s az utánuk induló román történetírók szerint, István halála előtt magához hívatta a vladikákat (püspökök) tanácsosait, a nagy boérokat és másokat, a hányat össze lehetett hozni és előttük fiának, Bogdánnak végrendelet gyanánt hagyta meg, hogy „ne támaszkodjék se magyarokra, kiket a török már elnyelt, se a lengyelekre, kik állhatatlanok, se a lengyelekre, kik önmagukkal is meg vannak hasonolva,

hanem igyekezzék mentől jobb viszonyban lenni a törökkel, mert az legerősebb és legállandóbb s ily módon megőrizheti az ország politikai és vallásos szabadságát. Ha pedig a török oly feltételeket követelne, melyeknek következtében a valóság és a szabadság elvesznének, jobb lesz, ha mindnyájan meghalnak.“

Ez lenne tehát Stefan cel mare politikai végrendelete, mint azt az 1600—1640 között élt Gr. Urechia előadja. Az ilyen politikai végrendeletek későbbi gyártmányok szoktak lenni s valószínű, hogy Stefan cel mare e végrendeletét is Urechie Gregorie maga gyártotta. De ezeknek megvan azon érdemük mégis, hogy őszintén kifejeznek bizonyos nemzeti aspirációkat, vagy a nemzeti közvélemény bizonyos általánosabb jelentőségű meggyőződéseit. Hogy ez a végrendekezés a valóságban nem ilyen szentimentálisan ünnepélyes volt, hanem amolyan drasztikusabb, igazi oláh vajdához illő, azt Leonardo de Massari olasz orvosnak a velenzei signoriához küldött jelentéséből tudjuk. E jelentés szerint István halála előtt a főboérok között vitatkozás támadt, hogy ki legyen az utód: a félszenü Bogdán-ki Istvánnak törvényes fia volt, vagy pedig természetes fia, Rares Péter? Hallván e vitatkozás híret a beteg István, oda vitette magát, a hol a vitatkozás folyt, Elfogatta a ezivakodók főbjeit s miután lefejeztette, azt mondotta az életbenmaradtoknak: most már válaszszatok szabadon urat, mert én már többé nem védelmezhetlek. Így választották meg Bogdánt és István vajda még aznap jobb létre szenderült.

Oláh vajdához méltó kegyetlenséggel végezte be tehát életét ez a vajda is, ki kétségkívül a legkiválóbb egyéniség volt mindazok között, kik valaha a két román fejedelemségben vajdaitronon ültek. Hogy István vajda is éppen olyan kegyetlen volt, mint az oláh vajdák általában, azt a „Dumbrava Roșie“ ezimű népmonda is megörökítette. E monda szerint 1479-ben a Cosmin erdő melletti csatában István vajda 10 000 lengyel nemest fogott el. Ott, hol most a „Dumbrava

¹⁾ Hunfalvy Pál: Az oláhok története. II. köt. 150—151. l.

Rosie» nevű erdő van, akkor mező terület el. István vajda ekébe fogatta a lengyel nemeseket s miután ily módon az egész területet felszántatta, makkot vettetett belé s így nőtt a lengyel nemesek véréből áztatott barázdákból ki ez a tölgyerdő. „Igy írja le a román nagy tetteit vassal a fekete barázdába“ — mondja Alesandri Vazul e mondát feldolgozó „Dumbrava Rosie“ című költeményében.

Még csak azt akarom megjegyezni, hogy ez az István vajda volt a legelső oláh vajda, ki az oroszokkal összekötésbe lépett.*) Felesége, Endoxia a kievi orosz fejedelem leánya volt. Ezen a révén akarta aztán a kievi fejedelmet szövetségstársul mind a lengyel, mind a török ellen megnyerni. Utódai közül nem egy akadt, a ki az ő példáját követve, a megkezdett érintkezést állandóbbá és hatásosabbá igyekezett tenni, ugyannyira, hogy István vajda halála után 72 évvel Giacomo Lorenzo a velencei tanácsához küldött jelentésében azt írhatta: „A szultán fél a muszkától, mert ez a nagyher-

*) P. D. Petrovici: Inceputul politicei ruseci in Principatele romane 1889.

ezeg görögkeleti s az egész moldovai, bulgáriai, moreai és görög nép a legnagyobb odaadással van hozzá, mert ez is görög hitű és kész bármely perezen fegyvert fogni s magát fölszabadítani a török rabszolgaság alól.“ 1581-ben pedig maga a szultán írja a lengyel királynak, hogy egymást kölcsönösen segítsék az oroszok, németek és a moldovai vajda ellen.**) Az, hogy az oláh vajdának s egyáltalán a Balkán népeknek figyelme az oroszok felé forduljon, természetes következménye volt a történelmi helyzetnek. Konstantinápoly elestével az orthodox egyháznak nemesak tulnyomóan görögös jelleme változik meg és lesz moszkovita szlávvá, hanem annak hierarchiai és szellemi középpontja is átmegy Kievebe vagy Moszkvába. A Balkán orthodox népei Konstantinápoly bukása után nem remélhetvén segédelmet sehonnan, a szláv orthodoxia középpontja: Moszkvába és Kievebe vetették reménységük horgonyát.

Dr. Jancsó Benedek.

**) Hurmuzaki: Documente stb. vol. III. pag 69.

ROMÁN NÉPDALOK.

Édes rózsám, édes lelkem.

Édes rózsám. édes lelkem —
Késő éjjel, éjfél tájba',
Midőn alszik a madárka
És a hold a tiszta égen
Csillagok közt úszik fényben,
Ablakodhoz vágyott lelkem,
Oda vágytam, oda mentem.
... Fontál kerek guzsaly mellett.
Könyben úszott drága szemed;
De hallottam mostohádat,
A mint szidott s szórt rád átkot,
A mért forrón szeretsz engem.

Pedig már az mind hiába!
Mert ha három éjjen által

Eresz alatt térden állva,
Habzó ajkról, vérző szivből
Szakad is ránk szitka, átka, —
Hogy ha misét mondat, hetvent,
S kalácsot süt egyszáz hetvent,
Egymástól mi pusztá szóra,
El nem válunk soha, soha.

Nem, mig anyád meg nem tudja,
Leveleit egy tölgyfának
És fűszálát egy határnak;
A mig tisztán meg nem tudja
Szörszálait száz egérnek,
Virágait egy mezőnek;
Mig a bükk nem terem körtét
S a fűzfán mogygy nem lesz növe,
Hogy egyék anyád belőle.

Nagy leánynak . . .

Nagy leánynak a szerelme
 Utban nyiló violaszál,
 Midőn lanyha szellő éri,
 Csakhogy lelked rája nem száll.

Menyecskének a szerelme
 Ablakban diszlő viola,
 Oldalvást ha éri szellő,
 Illatos az egész szobá.

Zöld levelű . . .

Zöld levelű almafácska,
 Az én rózsám bájos lányka,
 Napsugárból van a haja,
 Szél lengeti erre-arra.
 Két szeme két fényes csillag,
 Rájuk nézész, meggyilkolnak.
 Két vércsepp a két arczája,
 Gyönyörrel tekintesz rája;
 Ajaka van eperizből;
 Puha testén fehér inge,
 Édes tejbe van fűrésztve;
 A járása csendes, mintha
 A földön betüket írta;
 Szép idő a mosolygása,
 Menybe repit a szólása,
 Es ha a föld minden kincsét,
 Hét országnak drága gyöngyét
 Adnák nekem, édes lelkem,
 Egy hángodért én megvetem.

Honnan repülsz . . .

Honnan repülsz kakuk madár?
 — Messze tájról; a hol van nyár!

— Messze tájról? künn nem láttad,
 Ertem élő szép rózsámat?

— Lehet, — de rá nem ismertem!

— Ismerhetted volna könnyen,

Mert a rózsám ismert lányka,

Sárga pohárt tart kezében,

Csillog drága köny szemében,

Felköszönt és sohajt egyre,

Búban úszik egész lelke!

Hallgas, hallgass; drága lélek,

Majd elveszlek hogyha élek,

Jegyenye, ha terem körtvét

Es a fűzfán meggy lesz növe,

Hogy együnk mi bajd belőle.

Szerelmünktől, egykor, régen,

Virágoztak a fák szépen;

Nagy titokban az irigyek,

Minden ágot letördelték.

Ki a más szerelmét rontja,

Gabnáját a madár hordja,

Ne is legyen annak étke,

Sem egészség a testébe.

Czivódott . . .

Czivódott volt a mult éjjel

A lélek az érző szívvél,

A lélek így szólott végre:

«Hallgass szív, a rös forrása!

Mert por leszesz, ki-ki lássa!

De én élek, — elballagok

Vétkeimmal a hátamon

Számolni a más világon!»

Moldován Gergely.

SZEMELVÉNYEK AZ AVASIAK NÉPKÖLTÉSÉBŐL.

Az avasi román nép a kulturának még nagyon primitív fokán áll, de azért annyi népköltő talán sehol sem terem, mint itt.

Minden ember: fiatal, öreg, leány, asszony egyaránt egy-egy született népköltő.

E tulajdonságát az avasi nép őseitől

örökölte s ez annyira általános, hogy az élet minden lüktetése össze van forrva a költészettel.

Tárgyára nézve költészetük négy válfajra oszlik: deklamálásra, (strigaturi) dalköltészetre (doine) karácsoni énekekre (colinde) és halotti énekekre (cântători).

A legelterjedtebb a deklamálás. Ez a legénykorban játssza a főszerepet. Legény nem is képzelhető, hogy ne tudjon jól deklamálni, mert ha társától provokálva lesz: arra okvetetlenül felelni kell. A legtöbb harag és ellenségeskedés az ily szóharcokból keletkezik s ennek többnyire tragikus vége szokott lenni, mert a harag és gyűlölet ilyenkor oly magas fokra szokott hágni, hogy a máskülönb esendes és békés természetű legények közt ilyenkor csak a kés meg a villa dönt.

Verseik is különben az egymás iránt ebből származó gyűlölet és vak elszántság legsötétebb színét viselik magukon. Így pl.

Nines legény a pap-utezába,
A ki nekem parancsolni tudna,
Csak egy olyan mint egy gombalyag,
De az ugyan nem sok gondot ad.

Jó lesz pajtás nem boszantani
Mert késsel foglak keresztül vágni,
A villával agyon szurlak,
Sarkantyummal agyon zuzlak.

Anyádat fogod keresztül vágni!
Mert a karóval egyet fogok rád ütni,
A karó bükkfából lesz készítve
Kezed és fejed azzal lesz ütve.

Üssetek rám mint egy vadra,
Csak a fejem ne ugrana;
Üssetek, mint egy zsákot,
Csak hajamat ne ezibáljátok:

Velem ne törődjék senki sem,
A sorsból sok jutott már nekem,
Engem senki se sirasson,
Volt nekem úgy is elég sok bajom.

Én husz éves legény vagyok,
De mindnyájatoktól sem tartok,
Én kiscbb vagyok, mint ti,
Demindkettőtököt-foglak megtanítani.

Ne közelíts felém,
Mert villámat dugom beléd,
Szívedet ki fogom tépni,
Mihelyt meg mersz engem ütni.

Legények ne tartóztassatok,
Itt vagyok s megnyuzhattok,
A halál nálam nem félelem,
Mert oly legény vagyok, a milyen kell.

E példák eléggé mutatják mily hoves és gyűlöletteljes szóharc foly az avasi legények közt, melynek vége aztán vaióságos háboru a mikor 4 5 legény rendszeren a esatatóren marad. Különb az avasi népnek élete az, a mivel legkevesebbet törődik.

Ezek mellett feltűnő nagy számmal vannak a gunyversek, melyek a táncz körén kívül esnek. Ezekben is hol egymást, hol elhagyott szeretőiket, hol papjokat, a kántort, birót, esendőrt stb. veszik elő. pl.

Mint egy arany légy te *szépem*
Nem kellesz se többé nekem.
Mert addig is mig kellettél
Velem szemben esalfa lettél.

Szépem ne gyalázz nagyon,
Mert küszöbödöt nem taposom;
Szépem jó lesz nem gyalázni,
Mert idővel megfogod bänni.

Az én *szépem*nél jártam
S rös ruhában találtam,
Ruhája mit ünnepkor hord
Képezte a fali butrót.

Szegény falum sok a baja
Nines se birója sem papja;
A birót felkötötték
A papot meg kilökték.

Az sem igazság — — — —
Hogy a barányt a pap nyuzza,
Husát a harangozó kapja,
A kántor pedig a esontot rágja.

A pap a pokol talpja
A kántor meg fölül van rajta
A pap tánczol s mindig kiabál
A kántor áll s neki dudál.

Ha sógorosok is a szegény bíró
 Nem lesz az örökké tartó
 Mihelyt kiespepen belőle
 Sarkunk alá jó ő kelme.

Ha mellém száz zsandár is áll
 A törvényem mindig készen vár,
 Ha ezer zsandár is volna,
 Törvényem mindig csak az maradna.

A román nép tudvalevőleg nem nagyon idegenkedik a pálinka ivástól. — Más nép is megissza azt, de különösen a román pórnépnek valóságos nemzeti itala, mert nincs az az ünnepélyes aktus, a melyen a pálinka ne szerepelne. Vannak azonban sokan a kik nagyon is megszokják a pálinkaivást, oly annyira, hogy nincs nap, a melyen a nélkül el tudnának lenni. Az ilyenek aztán, hogy az erkölesi és anyagi sülyedéstől megmeneküljenek fogadják, hogy bizonyos időig (2—3 évig) egy korty pálinkát sem fognak inni. És nagyon sokan vannak a kik megtartják a fogadást s ezek rendszeren józan életű emberek lesznek; de vannak, a kik a fogadást megszegik, a mikor keservüket és bubánatukat rendszeren versben foglalva fejezik ki:

Pálinkáeska az én drágám
 Gondoltam, hogy nem iszlak ám,
 Gondoltam s fogadást is tettem,
 De te mindig kísérsz engem.

Aztán ha már így van, folytatják tovább:

Vigy el engem oda Uram
 A hol szilvapálinka van;
 Vigy el uram s hagyj szabadon
 Hol pálinka van az asztalon.

Politikai vonást költészetekben a *kerucz dalokon kívül*, nem találtam, kivéve a katonai életre vonatkozót, melylyel többnyire meg vannak elégedve.

Megyek s nem jövök vissza
 Három évig leszek katona;
 Ismerem én már a puskát
 Mint a *szépem* az ő anyját.

Katonának lenni jó dolog
 Mindennap egy font kenyeret kapok,
 Három év sem oly hosszú idő,
 Kivált ha az elérhető.

A dalköltészet nem mozog oly tág körben, mint a deklamálás. A melodia is rendkívül nehéz és fordulatos, e mellett megkívántatik a jó dalostól, hogy tiszta esengő hangja legyen. Ki nem rendelkezik e jó tulajdonságokkal inkább hallgat, mert másként nevetség tárgya lesz.

Úgy a dal, mint különösen a deklamálás hangja (mikor nem tűznek össze a deklamálók) vidám és féktelen jókedvet keltő, miből azt lehet következtetni, hogy e népnek soha sem volt oka panaszkodni a sors ellen.

Tárgya a dalköltészetnek a kedvesek egymással való enyelgése, szerelmes versek. Lakodalomkor pedig esküvő előtt a menyasszonyi dalok, melyek hasonlóak a XVI. század lakodalmi énekeihez (Epirhalamiumok) s esküvő után az új asszonyok oktatása (Adhortatio mulierum) mely ezélra gyakorlott és kitanult énekesek által rendelkezésre.

A karácsonyi és halotti énekek az azon alkalmakra készített versekből állanak, melyeknek tárgya is természetesen szintén alkalmi, különösen halottaknál, mikor annak siratása közben összes érdemeit és jó tulajdonságait elő szokták sorolni.

Karácsonykor az összes nép énekel, mely alkalomra minden évben újabb és újabb énekek és versek készülnek.

Sokan vannak, kik kenyerüket az ily alkalmi versek készítésével keresik, kik aztán mint a falu *költői*, énekesei szerepelnek.

Marosán Viktor.

